

שבע למטה

אחת למעלה

מערכה צה. שלוש המתנות האחרונות בקרבן חטאת (לח,ב)

הלכות שלוש המתנות

ר' יוחנן אומר שלוש הלכות לגבי שלוש המתנות, ורב פפא מוסיף עליהן עוד תשע². תמצית הלכות אלה, שג' המתנות **כשלעצמן** נחשבות כעבודה וזריקה לכל דבר, כמו המתנה הראשונה; אלא שהקרבת התכפר והותר להקטרה ואכילה כבר מן הזריקה הראשונה, ולכן בהלכות הנובעות **מכפרת הקרבן** - דין מתנות אלו כשיריים. נבאר את פרטי הלכות אלו:

א. **אינן באות בלילה** - עבודת הקרבנות נעשית ביום, כדברי המשנה במגילה (כ,ב): "כל היום כשר... להזיח", והדבר נלמד מ"ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם" (ויקרא ז, לח). דין זה נאמר גם לגבי עבודות שאינן מעכבות³.

ב. **באות לאחר מיתה** - חטאת שמתו בעליה - פסולה, מפני שהחטאת באה לכפרה, ו"אין כפרה למתים". זאת, בניגוד לקרבן עולה או שלמים, שיש להביאו גם לאחר מיתת בעליו. ממילא, אם מתו הבעלים בין המתנה הראשונה בחטאת לבין שאר המתנות - יש להמשיך בעבודת הקרבן, מפני שכבר נתכפרו בעליו במתנה הראשונה, והמתנות האחרונות אינן באות לכפרה, ודינן כעולה ושלמים.

ג. **המעלה מהן בחוץ חייב** - החיוב על העלאה בחוץ

במתן דם חטאת חיצונית על המזבח, יש להבדיל בין שלושה סוגים של מתנות דם, שלהם דינים שונים:

א. מתנת הדם הראשונה (בקרן הדרומית מזרחית, ראה להלן נגא, במשנה), שרק היא מעכבת את כפרת הזבח (וכדעת בית הלל בתחילת הפרק, לעיל לו,ב). ב. שלוש המתנות האחרות, הניתנות על שאר קרנות המזבח, ואינן מעכבות את הכפרה בדיעבד. ג. שיירי הדם, אשר נותרו לאחר מתן ארבע המתנות על ארבע הקרנות, והם נשפכים ליסוד המזבח.

המתנה הראשונה היא עיקר הזריקה, שכן היא מעכבת את כפרת הזבח, וממילא כל דיני עבודת הזריקה נוהגים בה. מן הצד השני, נתינת שיירי הדם איננה חלק מעבודת הזריקה, ודיני הזריקה אינם חלים עליה (ראה פירוט במערכה הבאה). בסוגייתנו דנים אמוראים במעמד שלוש המתנות שבתווק, בין המתנה הראשונה לבין שפיכת שיירי הדם, ומבררים את דיניהן של מתנות אלו.

בקרבות שבהם נותנים שתי מתנות שהן ארבע (עולה, אשם ושלמים), המתנה השנייה דומה לשלוש המתנות האחרונות בחטאת, שכן גם היא ניתנת רק כדי להשלים את המצוה, ואינה מעכבת. ממילא, הדיון כאן לגבי שלוש המתנות האחרונות בחטאת נוגע גם למתנה השנייה בקרבנות אלו¹.

רב פפא ('ראש המזבח'), וראה בהערה 6 בשם המרומי שדה.
3. רש"י ('ד"ה אמר ר' יוחנן) כותב: "לאו זריקה גמורה היא, מיהו דם נפסל בשקיעת החמה", ומשמע שמצד הזריקה עצמה אין זו עבודה הפסולה בלילה, אלא שיש פסול בחפצא של הדם, ודן בדבריו בחידושי הגר"ז. להבחנה זו יש חשיבות בשאלה האם שפיכת שייריים כשרה בלילה, ראה במערכה הבאה.

1. ר' יוחנן הזכיר את החטאת דווקא, משום שרק בה יש חידוש בהבאת ג' המתנות לאחר מיתה, ואילו בעולה ושלמים כל הקרבן בא לאחר מיתה (קרו אורה וליקוטי הלכות). כמו כן יש ייחוד בחטאת לגבי דם הנכנס להיכל, שמזכיר רב פפא.

2. בפשטות אין ביניהם מחלוקת, ור' יוחנן כלל בתמצית את היסוד להלכותיו של

ה. כלי שרת – מכיוון שזריקת כל המתנות היא עבודה, עליה להעשות מדם שנמצא במזרק. ב'חידושים וביאורים' הציג לפרש "כלי שרת" במובן של בגדי כהונה (כדברי רש"י לעיל יג,א ד"ה ובכלי שרת: "כל היכא דקתני נמי בכהן כשר ובכלי שרת – בבגדי כהונה קאמר"), והסביר שהדיון הוא על מחוסר בגדים הזורק את המתנות, האם חייב מיתה, ולמעשה זהו דין אחד עם זרות, שהרי חיוב מיתה למחוסר בגדים נאמר רק בעבודות שהזר חייב עליהן (משנה להלן קיב,ב).

ו-ז. קרן ואצבע – ג' המתנות האחרונות בחטאת ניתנות על קרן המזבח, באצבעו של הכהן, כמו המתנה הראשונה.

ח. כיבוס – נאמר בתורה, שאם ניתז מדם חטאת על הבגד – הבגד טעון כיבוס (ויקרא ו,כ). דין זה נוהג בדם שנתקבל בכלי וראוי להזאה, ולא בדם שניתז על הבגד לאחר שהיזו ממנו כבר, כפי שלומדת הגמ': "אשר יזה – פרט לזה שכבר הוזה". הדם שנשאר בכלי לאחר המתנה הראשונה נחשב כדם שטעון הזאה, וממילא טעון כיבוס.

מדברי רב פפא: "מנא אמינא לה" וכו' מבואר, שלדעתו הלכה זו היא החידוש העיקרי בדבריו (מראה כהן; קרן אורה). נראה בטעם הדבר, שהחידוש המיוחד בחטאת שדמה טעון כיבוס נובע מכוחו המיוחד של דם החטאת לכפר (ראה מערכה רלה), ועל כן היה מקום לומר שרק הדם המיועד למתנה הראשונה, המכפרת, טעון כיבוס.

ט. שיריים – אם דם החטאת נתקבל בארבעה כוסות, ונתן מתנה על המזבח מכל אחד מהן, הרי הדם שנשתייר בכל ארבעת הכוסות נחשב שיריים, ונשפך על יסוד המזבח (כדעת תנא קמא לעיל לד,ב), ובוזה שלוש המתנות האחרונות שוות למתנה הראשונה.

י-יא. לא שריא ולא מפגלא – מכיוון שרק מתנה אחת מעכבת, הרי שאר המתנות אינן המתיר, וממילא אינן מפגלות, כמבואר במשנה (לו,ב). פירוש הדבר, שהחושב מחשבת פסול בשעת עשיית מתנות אלו – אינו מפגל, אבל העושה אחת מן העבודות המעכבות (שחיטה קבלה הולכה

הוא גם על דבר שאינו מעכב בפנים, שהרי הקטרה אינה מעכבת בפנים ובכל זאת חייבים עליה בחוץ. כך שנינו (להלן קי,א): "הזורק מקצת דמים בחוץ חייב"⁴, וכן (להלן קיא,ב): "חטאת שקיבל דמה בכוס אחד, נתן... בפנים וחזר ונתן בחוץ – חייב"⁵. בתוספתא (זבחים יב,ה) נאמר כך גם לגבי עולה.

ד. זר – אסור לזר לזרוק את המתנות הללו, ואם עשה כן – חייב מיתה בידי שמים (רש"י ד"ה חוץ). יש בכך חידוש מסוים, שכן זר חייב רק על "עבודה שאין אחריה עבודה", והיה מקום להחשיב רק את הזריקה האחרונה מבין הארבע כ"עבודה שאין אחריה עבודה". לחילופין, ניתן היה להחשיב רק את הזריקה הראשונה כ"אין אחריה עבודה" כי שאר המתנות אינן מעכבות. ברם, כל אחת מן הזריקות נחשבת כ"אין אחריה עבודה", מפני שבדם זה הנזרק כעת אין עבודה נוספת (תוס' ישנים ביומא כד,א ד"ה לאתויי)⁶.

שלוש מתנות אחרונות בחטאת. בציור נראה כהן בקרן צפונית מערבית של המזבח, לאחר מתן הדם בקרן דרומית מזרחית וצפונית מזרחית. בשמאלו הוא אוזח את המזרק, וכך הוא יכול לטבול את אצבע יד ימינו במזרק ולתת על הקרן. מתנות אלו נחשבות כ"עבודה", אבל הכפרה אינה תלויה בהן, ולכן בדינים מסוימים הן קלות בהשוואה למתנה הראשונה.

בין שזק בפינים בין שזק בחוץ (כלומר, בהיכל ובעזרה, עיין מרומי שדה שם); בין שהיזה הזיה אחת מכל הזיות הדם, בין שהיזה הזיה אחת מכל קרבנות המצורע, הרי זה חייב מיתה". על הזריקה לא כתב "אחת מכל הזריקות", אלא רק על ההזאות, שכולן מעכבות.

דבריו אינם מוכרחים: אם לגבי שאר הדינים שמזכיר רב פפא לא שייך לומר שר' יוחנן חולק בהם (כפי שכותב במרומי שדה עצמו) – מנלן ללמוד מכך שר' יוחנן השמיט את ההלכות הללו שהוא חולק באחת מהן? ומרב פפא עצמו משמע שלא ראה חידוש בדבריו, פרט לכיבוס, כדלהלן. אף פירושו לרמב"ם קשה: גם אם ר' יוחנן חולק על ר"פ – ראוי לפסוק כר"פ, שהוא בתרא (במרומי שדה להלן פט,ב, כתב, שהטעמים השונים בגמ' שם לקדימת ג' מתנות שבחטאת לדם עולה תלויים במחלוקת ר' יוחנן ור"פ, והרמב"ם פסק כר' יוחנן על פי הטעם האחרון שם). ומה שכתב הרמב"ם "בין שהיזה הזיה אחת" אינו מוכיח שכוונתו לאפוקי מזריקות הדם שלעיל מינה (ואפילו לשיטת המרומי שדה – הרי הזריקות "שזק בפינים" מעכבות), אלא זהו ביטוי מקביל להזאה מלוג השמן של מצורע שהזכיר אחר כך ("מכל קרבנות המצורע"), ולשון "הזיה" ברמב"ם משמשת לעיתים לכל זריקות הדם (עיין הל' מעשה הקרבנות ד,ו, ח,א). בעל הר המוריה (הל' ביאת המקדש שם) הביין ברמב"ם להיפך, ופירש את "הזיה אחת מכל הזיות הדם" כרב פפא כאן.

4. בתפארת ישראל (יג, אות מג) פירש שהכוונה למתנה ראשונה דווקא, ותמוה. 5. אמנם הגמ' שם מפרשת זאת על שיריים, וכו' נחמיה הסובר שיש חיוב על שיריי הדם בחוץ, ובתוס' שם (קיב,א ד"ה אלא) הסבירו מדוע לא נוח לגמ' לפרש זאת על ג' המתנות.

6. כמה הערות בעניין זה: א. מתוס' ישנים שם (עמ' ב ד"ה והמזה) משמע שבחטאת העוף, לדעה שמיצוי הדם אינו מעכב בה – הזר פטור על המיצוי, ויותר ברור הדבר מהריטב"א שם. נראה שאין כוונתם שהזר פטור על כל מתן דם שאינו מעכב, אלא שמיצוי הדם, אם אינו מעכב – גדרו כשיריים. בקרן אורה כאן חידש יתירה מזו, שלדעת הרמב"ם הממצה פטור (ולא ככסף משנה הל' ביאת המקדש ט,ג) למרות שפסק שהמיצוי מעכב, כי גדרו כשיריים (ראה להלן מערכה קנט). ב. בברייתא ביומא שם נזכרו "שבע מתנות שבפנים ושבמצורע", וניתן להבין שדווקא באלו חייבים על כל השבע, מפני שכולן מעכבות, אך פירש רבנו אליקים שם: "והוא הדין לכל זריקות והזאות, אלא רבותא הוא דתנא, דאף על גב דלא הוויין על המזבח [ואם כן אינן "דבר המזבח", במדבר יח,ז] – זר חייב עליהן". ג. במרומי שדה (להלן נו,א) סובר שרב פפא בא לחלוק על ר' יוחנן בנקודה זו של חיוב הזר: לדעת ר' יוחנן הזר פטור עליהן, כדון שיריים, ואילו לדעת ר"פ מתנות אלו נחשבות כמתנת הדם בבכור ומעשר, שאין בה כפרה וריצוי ובכל זאת דינה כזריקת דם לכל דבר. ודקדק כך מלשון הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ט,ג): "כיצד על הזריקה?"

לכפרה הכתוב מדבר, כלומר שדין הפסול לא נאמר כלל על דם זה.

פסקי הרמב"ם

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ב,ד-ו) פוסק את הלכותיו של ר' יוחנן: "חטאת שנתן ממנה מתנה אחת, ומתו הבעלים – ישלים ארבע המתנות לאחר המיתה. אבל אם נתן האחת ביום – לא יתן השלוש בלילה. ואם נתן אחת בפנים והשלימן⁸ בחוץ – חייב משום מעלה בחוץ". את שאר הלכותיו של רב פפא הביא הרמב"ם כל אחת במקומה⁹.

מערכה צו. דיני שפיכת השירים (לח,ב)

שהרי משתמע שבכל הדינים הללו קיים ניגוד בין המתנה הראשונה לבין שיירי הדם, וג' המתנות האחרונות הושו בדברים מסוימים למתנה הראשונה ובדברים אחרים לשיירי הדם. להלן נברר האם אכן הבנה זו מדויקת לגבי כל הפרטים שנישנו כאן.

א. חוץ – האם השופך את שיירי הדם מחוץ לעזרה חייב כרת? מדברי רב פפא משתמע שהשופך שיירי בחוץ פטור. דין זה שנוי במחלוקת תנאים, כפי שמצינו להלן במשנה (קי,ב-קיא,א): "הזורק מקצת דם בחוץ – חייב... רבי נחמיה אומר: שיירי הדם שהקריבו בחוץ – חייב", ומשמע שחכמים פוטרם את השופך את שיירי הדם¹. בפשטות הלכה כחכמים, שאין חייבים על שיירי הדם בחוץ, ולא כרבי נחמיה (ראה פירוש המשנה לרמב"ם שם; הל' מעשה הקרבנות יט,ד). ועיין להלן מערכה רצג.

ב. לילה – האם מותר לשפוך את שיירי הדם בלילה? רב פפא אומר שאסור לזרוק בלילה (לאחר שקיעת החמה) את ג' המתנות האחרונות של החטאת, כשם שאסור לזרוק בלילה את המתנה הראשונה; ומשמע מכך שמותר לשפוך בלילה את שיירי הדם.

הגמ' להלן (נו,א) אומרת שדם נפסל בשקיעת החמה, וכן כותב הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ד,א), כלומר, לא רק מעשה זריקת הדם אסור בלילה (כדברי המשנה במגילה כ,ב: "כל היום כשר... להזיזה", והדבר נלמד מ"ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם", ויקרא ז,לח), אלא

וזריקה ראשונה) על מנת לזרוק את אחת המתנות הללו חוץ לזמנה – פיגל, שהרי אף הן "אכילת מזבח"⁷.

יב. לא עיילא לגואי – חטאת שדמה נכנס להיכל – נפסלה, אבל אם נכנס לאחר מתנת הדם הראשונה, המכשירה את הקרבן – לא יפסל עוד. בקרן אורה מבהיר את החידוש שבדבר: לא זו בלבד שהקרבן בכללו אינו נפסל לאחר שכבר התכפר (וכדברי הגמ' לעיל כט,א: "אחר שהוכשר יחזור ויפסל?!"), אלא אף הדם הנכנס עדיין כשר להוציאו למזבח החיצון ולהשלים את ד' המתנות. כך משתמע מרש"י (ד"ה ולא עיילא): "אין להם תורת פסול כניסת פנים... דכתיב 'לכפר בקודש', בראוי

לאחר מתן דם הקרבנות על המזבח יש לשפוך את השיריים ליסוד, ככתוב בחטאת: "ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות מזבח העולה, ואת כל דמה ישפוך אל יסוד המזבח" (ויקרא ד,לד). החובה לשפוך שיירי בשאר הקרבנות פרט לחטאת נדונה במערכה צב. שפיכה זו עשויה להחשב כסילוק פסולת גרידא; אולם התורה קובעת לשיירי הדם מקום מוגדר בתחתית המזבח (לברור המקום המדויק – ראה להלן מערכה קצא), והדבר מלמד שיש לה מעמד מסוים של מתן דמים על המזבח. הסוגיה כאן עוסקת בפרטי ההלכות של שפיכת השיריים: באילו דינים היא נחשבת כזריקת דם על המזבח עצמו, ובאילו דינים היא שונה ממנה. באופן ישיר הגמרא עוסקת בשלוש המתנות האחרונות של החטאת, ומפרטת במה הן דומות למתנה הראשונה, מחד, ולשפיכת השיריים, מאידך, ומפירוט ההלכות בעניינין יש ללמוד רבות על הלכות השיריים.

מימרת רב פפא

רב פפא מפרט וממייין את הלכות ג' המתנות האחרונות בחטאת: "יש מהן כתחילתן [כמתנה הראשונה], ויש מהן כסופן [כשפיכת השיריים]; חוץ ולילה, זרות וכלי שרת, קרן ואצבע, כיבוס ושירים – כתחילתן; מיתה, לא שריא ולא מפגלא, ולא עיילא לגואי – כסופן". בפשטות, יש ללמוד מדברי רב פפא שכל הדינים הללו אינם נוהגים בשיירי הדם,

לשון הרמב"ם בהל' פסוהמ"ק ב,טו: "חטאת שקיבל דמה בשתי כוסות... נכנסה אחת מהם להיכל והיזה ממנה שם – אף החיצונה פסולה, שנאמר 'אשר יובא מדמה', אפילו מקצת דמה אם נכנס לכפר בקודש – נפסלה". בחזון איש (סי' יח,א) דקדק מלשונו "והיזה ממנה שם" שלא היזה לפני כן בחוץ, ולכן נפסלה. מכל מקום, לא נתבאר ברמב"ם שהדם הנכנס לאחר הזאה ראשונה כשר להוציאו ולהזותו בחוץ, והעיר על כך בקרן אורה.

1. תוס' לט,א ד"ה הא דנים בהרחבה בשאלה האם רבי נחמיה מחייב על שפיכת שיירי הדם בחוץ רק בשיירי דם החטאות הפנימיות (כפי שמשמע בגמרא להלן קיא,א) או גם בחטאות החיצוניות (כפי שמשמע בסוגיה כאן), וראה מערכה רצג.

7. ראה על כך מערכה יז הערה 10.

8. מלשון זו ניתן ללמוד שהחייב רק כשנתן את כל ג' המתנות (חידושי רא"ל מאלון יד,א), או שנתן את המתנות לשם ארבע המתנות, באופן שברור הדבר שאינם בתורת שייריים (אבן האזל). יש שחידש בדעת הרמב"ם, שהחייב על זריקה בחוץ אינו אלא בדם שנשאר בצואר או בכוס אחרת, אך לא בדם שבאותו כוס, שכן נעשה שייריים (חידושי רבי חיים הלוי להל' מעשה הקרבנות יט,ג), ועל כך עיין להלן מערכה רצג.

9. זר – הל' ביאת המקדש ט,ג (וראה לעיל הערה 6). כלי שרת קרן ואצבע – הל' מעשה הקרבנות ה,ז. כיבוס – הל' מעשה הקרבנות ח,ז. שייריים – הל' פסולי המוקדשין ב,כא. לא שריא ולא מפגלא – הל' פסוהמ"ק ז,א. לא עיילא לגואי –